

Kritikák kritikusokról

Gróh Gáspár: *Szemben a felejtéssel*

Nap Kiadó, 2017

Ennek a kötetnek a bemutatóján (2017. április 21.) volt szerencsém beszélgetni a szerzővel arról, miféle – egyébként közismert – nehézségeket vet föl a kritikaírás kritikájának a kritikája. Mindketten saját bőrünkön éreztük a „helyzet komolyságát”, de félig-meddig tréfásan el is ütöttük a dolog életét. A gondolat azonban spirálszerű folytatást produkált, s kiderült, nem is olyan egyszerű s különösen nem komolytalan a probléma végiggondolása. Kritika-esszé-tanulmánykötetről kritikát, esszét, tanulmányt írni ugyanis valóban nehéz (ráadásul hálátlan) vállalkozás: hiszen meg kell ragadnod nemcsak az elsődleges témát (mondjuk az eredeti szépirodalmi szöveget), de a róla szóló szöveg lényegét is: minősíteni illik mind a primer, mind a szekunder írást. Hát még ha arról van szó – mint jelen esetünkben –, hogy az előtted levő kritikakötet is zömmel kritikák kritikája! A tükröztetés tehát egy körrel bővült. Mit kell, mit érdemes ilyen esetben figyelni, megragadni, értékelni? Neked, aki létre fogod hozni a *negyedik szövegsíkot*. A három sík közül kell-e, szabad-e választani, avagy csak a kritikusok (az elsődleges és a másodlagos) munkája a téma? Vagy mindkettő, de akkor mi lesz az első síkkal, (mondjuk), az eredeti szépiróval? (Még bonyolultabb a helyzet, ha a legelső szöveg is eleve esszé, kritika valamely szépiróról.) Netán mindhárom (négy?) sík vizsgálандó? S ha igen, hogyan? Egyszerre? Avagy különszálazva, majd újra összefonva? (Netán kizárólag csak ahhoz a szöveghez kell tapadni, amelyik előtted áll?) Vagy talán azt kell csinálni, hogy saját ösztönödre hagyatkozzol, s („halált megvető bátorsággal” [Domokos Mátyás]) azt tűzöd a tollad hegyére,

ami olvasás közben valóban (őszintén) megragadott? Talán igen; bolyongva kereső utadon legyen meg a saját szabadságharcod jutalma: mutasd meg azt, bárkinek a szövegrészlete is, ami tetszett, s örülj annak (ha örülhetsz), hogy olvastál egy jót! Netán még gondolataid is támadtak közben. Hát erről tájékoztasd az olvasót! (Tehát – végül is – mégiscsak a recenzálandó kötet szerzőjére – és magadra – figyelve elsősorban.)

Figyelemmel kísérve szerzőnknek a kilencvenes évektől kibontakozó és a kétezres évektől szépen gyarapodó kötetekben is felmutatott munkásságát még az alábbi megjegyzések kívánkoznak ide, az előljáró beszédbe. Először is: az idők során Gróh Gáspár a magyar irodalmi-kritikai és közéleti-publicisztikai életben szakmáinak egyik legkitűnőbb képviselőjévé vált. Rangját, helyét talán még nem jelölték ki elég markánsan, de a jóhiszemű figyelők ezt már régebb óta ismerik, tudják. Nemcsak a súlyosbodó szellemi tartalommal megjelent önálló kötetei, kötetszerkesztői, folyóirat-szerkesztői munkássága alapján látszik ez, hanem egy morális megfontolás, egy sokáig lappangó szellemi magatartás harmadik generációs megjelenítőjeként is. Ami a kritikusi szakmát illeti: azok közé tartozik, akik mindegyik kiszemelt személyt, munkát, munkásságot és témát képesek szinte azonnal átvilágítani, mintegy röntgenfelvételt készíteni róluk. Nagy erény ez, jobban mondvá: áldásos intellektuális képesség. Döntő szellemi képesség, mivel a szemlélő így nem téved el a mondatok, az eszmék, a világok dzsungelében, és hamar fölismeri a lényegét. De ugyanígy felismeri és megnevezi a talmít, az álértéket, a csús-

tatásokat, a hazugságokat. S mindezt ki is mondja, meg is nevezi, érthetően körül is írja. (Szemben az álságos kritikái „objektivitással”). S ami a magatartást illeti: következetesen ragaszkodik – már-már anakronisztikus hűséggel – saját elkötelezettségéhez. Minden időben. Ez az elkötelezettség nála azt jelenti, hogy azokhoz a nagy szellemi elődökhöz és gondolatokhoz, eszmékhez kíván csatlakozni, akiknek, amelyeknek a számára a magyar irodalom mindig több volt a „csak” művészetnél: a magyarságtudat részeként gondoltak a magyar kultúrára, s gyakorolták hivatásukat. (Lehetséges, hogy jelen kötetének a címe erre vagy erre is vonatkozik.)

„Mert ami egyszer végbement, / azon nem másít semmi rend, / se Isten, se az ördögök: / múltónak látszik és örök.” Ezzel a Domokos Mátyás által is szívesen hivatkozott Weöres Sándor-idézettel indítja ebben a legújabb (szám szerint a hetedik) kritika- és esszékiötetében Gróh Gáspár az első blokkban közölt egyik (2006-ban írt) tanulmányát Domokos Mátyásról, nem sokkal annak halála után. Majd tömör értékelés következik. „Hogy mit jelent az, hogy Domokos Mátyás nincs többé közöttünk a maga mindenütt jelenlévő, mozgékony valóságában, minden értékre nyitott lényével, az elmúlt fél évszázad magyar irodalmáról való mindentudásával, a szerkértáborok közötti átjárhatóságot bizonyító függetlenségével, azt még nem tudjuk fölmérni. Óriást veszített el az idő, de ‘ami egyszer végbement...’ nem folytatom, el lehet olvasni a bevezető sorokat megint...” (Nem mellőzhetően fontos adalék ezzel kapcsolatban: Domokos Mátyás már ötvenéves volt, amikor első kötetét útjára engedte: inkább hallgatott sokáig, semhogy olyat kelljen leírnia, amit szakmai és morális okok miatt nem vállalhat, vagy fordítva: amit szívesen leírhatott volna, azt az akkori politikai légkör miatt nem írhatta le.)

Gróh Gáspártól öt fontos Domokos-kötetről írt finoman elemző és gazdag tárgyi tudással teli kritikáját, esszéjét kapjuk egy-

más után, kötetnyitóként (*Leletmentés*, 1996; *Írórsors – Németh Lászlóról*, 2000; *Szembesülés. Írókkal, művekkel*, 2003; *Nem-múlt múlt*, 2006; *„A legnagyobb bátorság a remény”*. *Írások Illyés Gyuláról*, 2016), melyekben – összességében – benne vannak e jeles mester „óriásságának” meggyőző s nagyon elgondolkodtató ismervei, bizonyítékai és tanulságai. Például az 1948 és 1989 között (ugye) ‘nem létező cenzúra’ kacagató (ám néha még ma is dermesztő) bornírságainak bemutatásai; Németh László és Illyés Gyula életművének sajátos és rendkívül termékeny újra fölfedezése (s állásfoglalásai Németh és Illyés „pereiben”); az irodalom, a művészet és az élet alapigazságainak megkeresései és nem lankadó figyelemmel kísérései, röviden: „szeliden indulatos, vitatkozó”, értékkereső szellemének folyamatos jelenléte.

Németh László ürügyén Gróh Gáspár együtt gondolkodik Domokos Mátyással. Idézi például klasszikussá vált megállapítását: ‘Németh László alkatának szüksége volt a sérelemre: a sérelem volt írói ihletének radioaktív fűtőanyaga, amit aztán könnyűszerrel be is szerezhetett az őt ért kritikákból és irodalompolitikai megnyilatkozásokból.’ Ez például olyan fölfedezés, olyan találmány Domokos részéről, amelyre akár egy egész kötetet fölépíthetne valamely szorgalmas és beleérző kutató. Azt a személyiségképletet is pontosan rögzíti, amely egy egészen más Németh László-alkatot mutat 1945 után, mint korábban: a „szellemi erők organizátora”, a gigantikus terveket szövögető Németh László fölismerete, hogy a nagy korszakváltozásban sokkal inkább a szolgáló típusú, a pedagógiai irányú nemzeterosztásra van szükség. Domokos Mátyás – emeli ki továbbá Gróh Gáspár – a szépíró Németh László újra fölfedezéséért is sokat tett: elég, ha csak a (korábban a másodvonalba sorolt) *Bűn* című regényének új értelmezésére, netán a Galilei-probléma kiterjesztésére és általános morális tanulságainak a megvitatására vagy éppen az *Irgalom* újra elemzésére gondolunk. (A Nap Kiadónál

jelent meg a Domokos Mátyás-féle hírnevű „In memoriam...” sorozatban [2001-ben] a Németh Lászlóról szóló összeállítás, *A minőség forradalmára* is.)

Aligha van a magyar irodalomtörténet-írás mezején működő, hozzáértő tudós vagy esszéista, aki többet tett volna Illyés Gyula írói és nemzeti értékeinek, valamint sorsküszdelmeinek megvilágításáért és védelméért, mint Domokos Mátyás. Miként fentebb jeleztük, 2016-ban (D. M. halálának 10. évfordulóján) jelent meg a nagy összegező kötete Illyésről: benne mindaz ott van, ami kijelentésünket s gondolatmenetünket ezzel kapcsolatban igazolja. Ennek a nagy vonzalomnak az illyési életmű iránt nyilván sok oka van: kultúratörténeti, a nemzeti önazonosság kérdéseit feszegető érdeklődés, vonzalom a nagy irodalom iránt, a magyar sorskérdések újra fölvetése és így tovább. S van még egy szorosan érzelmi, egyben erkölcsi motívum is. Ezzel kapcsolatban – tegyük hozzá: túlzástól mentesen – írja a következőket Gróh Gáspár. Illyés „úgy esett ki a közfigyelem fókuszából, hogy minden sora ma is nélkülözhetetlen. Eközben pedig tág teret kapnak az őt mocskoló emlékezők, amelyekben a diktatúra lelkes tapsoncai a történelmi igazság és a demokrácia bajnokaként hamis tanúkkal igazolt, hamis vádakkal helyt adva fogalmaznak morális ítéleteket Illyés (és persze mások) fölé.” Domokos Mátyás határozottan állította: „Merjük végre tudomásul venni, hogy olyanok vagyunk, amilyenek kultúránk tükrében mutatkozunk.” A szellemi s erkölcsi érzékenység eltompulása – diagnosztizálja egy helyütt Gróh Gáspár – „az elbutulás, ha úgy tetszik, az írástudók ájulása a legfájdalmasabb kínja volt Domokos Mátyásnak, aki különösen nehezen viselte, hogy a leépülést éppen a szabadság beköszöntése után kellett megtapasztalnia”. (Eszünkbe jut ismét, hogy e kötet szerzője finom empátiával, jó szerkesztői ötletekkel és eredeti fölfedező-képességgel, friss fogalmazással kíséri nyomon tárgyait, témáit s az e témákon munkál-

kodó jeles személyiségeket: mondataiból folyamatában és összefüggően látszik, hogy eredeti képessége van a szaktudományos, a társadalomtudományi és a művészi szempontok egészséges ötvözésére, továbbá – ezen belül – a politika állapotának és a történelem kusza vonaglásainak érzékletes bemutatására.)

Szorosan kötődik ezekhez a kötetnyitó, nagy bekezdésekhez a népi mozgalommal és a népi irodalommal kapcsolatos, a szerző (és az érdeklődő olvasó) számára különösen érdekesítő témavilág. Például Borbándi Gyula nehezen felülmúlható alapműve (Magyarországon először 1989-ben jelent meg) a népi mozgalomról (*A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*), melyet Gróh Gáspár 2015-ben újraolvasott, s megírta róla kötetének legterjedelmesebb, egyben az egyik legfontosabb tanulmányát. „A tárgyismeret az – emeli ki egy helyütt –, ami Borbándit elsősorban jellemzi, de nem kevésbé csodálni való, ahogyan ezt a hatalmas, sokfelé mutató, amorf anyagot egységes, jól használható és tartalmilag is meggyőző szerkezetbe rendezi.” Különösen emigrációban, azaz távol a magyarországi elsődleges forrásoktól, intézményektől. (Bibó Istvánt viszont levélben fölkereste Borbándi, s véleményét feldolgozva figyelembe vette könyvében.) Érthetően definiál és fogalmaz: a magyar népi mozgalom olyan harmadik utas nemzeti baloldaliság volt, amelyik szemben állott mind a regnáló Horthy-rendszerrel (amely nem volt fasiszta rezsim!), mind pedig a bolsevista típusú baloldalisággal. Továbbá: „a népi mozgalom tényleges tartalma nem más, mint a polgárosodásnak nevezett modernizáció”. Mégpedig nyugati minta szerint: egységesen az egész országra és lakóinak mindegyikére vonatkozó érvennyel. A népi mozgalomnak ez a polgárosodás új modelljét célzó jellege – emeli ki Gróh – nemcsak a kommunista–szocialista ideológia képviselőinek volt elfogadhatatlan, de – érthetően – a korabeli (és későbbi) polgári

radikális-liberális felfogás is erősen támadta. Ez utóbbi szembenállásnak az ismeretében fontos és tanulságos az Egyesült Államokban élő Jászi Oszkár meggyőződése a harmincas évek második felében, aki a népi mozgalmat a XX. század legjelentősebb magyarországi eszmei és politikai áramlatának tartotta. (Borbándi mindig megbecsüléssel írt Jásziról, sőt Oberlinben meglátogatta, és több írását közölte a müncheni *Új Látóhatárban*.)

Az ifjabb tudós nemzedékhez tartozó Papp István is megírta (2012-ben) a maga könyvét a magyar népi mozgalom történetéről (*A magyar népi mozgalom története. 1920–1990*), s Gróh Gáspár elemző kritikát írt e kötetéről is. Többet várt tőle, bár elismeri a föllelhető érdemeit. Úgy véli, Papp nem definiálta pontosan tárgyát, s tartalmát sem határozta meg kellő mélységben. Mind a „népi”, mind a „mozgalom” tartalmi lényege homályban marad. Hiányos az előzmények bemutatása és elemzése. Miként adós marad a „harmadik út” fogalmának tisztázásával is. Gróh Gáspár ebben a bírálatában erősen kritikus (talán túlságosan is), de nem bántó, tisztelt a szellemi teljesítményt, megmarad a mindig hatásos tárgyilagosság talaján. S tanáros pontossággal utal – kutatói világának egyik nagy témája felvillantásaként – Szabó Dezső eszméire s a népi mozgalomra tett hatására.

Mely népi mozgalomnak a másik legjelentősebb szellemi forrása és kovásza Németh László eszmevilága volt. Róla 2009-ben jelentetett meg különösen izgalmas esszékönyvet a szintén az ifjabb nemzedékhez tartozó Békés Márton (*A hagyomány forradalma. Németh László politikája*). Ez a munka már jobban tetszik kritikusának (habár kétségeinek, ellenvéleményeinek is hangot ad). Legnagyobb érdemének azt tartja – nagyon helyesen –, hogy Békés „Németh László életművét nem a magyar glóbuszon, hanem az európai gondolkodás rendszerében kívánja elhelyezni”, s leginkább az érdekl: „miként illeszthető a Németh-mű a konzervatív forradalom rendszerébe”. Szokatlanul új hangot üt meg

Békés Márton, s csak örülhetünk ennek az új hangnak már csak azért is, mert jó néhány Németh László-metaforát (többek között ezeknek az elemzésére épül a kötete) új megvilágításba helyez, s ennek alapján értelmezi Németh Lászlót mint konzervatív forradalmárt. Békés szerint Németh László sok tekintetben antimodernista, konzervatív forradalma (a „mély magyar” és a „mély európai” hagyomány forradalma, új életre keltése) valójában a „nem haladó” irányból kívánta „a haladást meghaladni”.

2007-ben irodalmi berkekben kisebbfajta detonációt váltott ki (s még jóval később is érezhetőek voltak a hullámverések) *A magyar irodalom történetei* címet viselő háromkötetes tanulmánygyűjtemény, amelyről (2009-ben) konferenciát rendeztek az írószövetségben, s az ott elhangzott előadások (ha csak egyes szerzők le nem tiltották saját írásaikat!) kötetben is megjelentek. Gróh Gáspár erről szóló beszámolója, szemléje tárgyilagos ismertetés – színes kommentárokkal. Ezekkel a kötetekkel több baj is van – részletezi. Mégpedig súlyos bajok. Igen különös, hogy nem a magyar irodalom történetét rajzolja fel a (tömérdék pénzt felhasználó) gyanúsán sok szerző, hanem – úgyszólván esetleges válogatásban – egy-egy évszámhoz kötve tanulmányt közölnek egy-egy irodalomtörténeti eseményről. (Csak egyetlen megvilágító példa: Németh Lászlóval kapcsolatban – az 1932-es évszámnál – kizárólag a *Tanú* című folyóiratáról esik szó: se regények, se drámák!) A súlyos hibák közé tartozik az önkényesség, a számtalan szakmai hiányosság, valamint a gyakori és súlyos szemléleti egyoldalúság: ami már ízlésbeli és eszmei természetű kirekesztés. Erről a háromkötetes konglomerátumról szólván nem nehéz a kritikus feladata: az utóbbi idők legbotrányosabb – akadémikusi szintű – irodalomtörténeti vállalkozásáról volt (van) szó.

Viszont – Gróh Gáspárnak ebben a szóban forgó, élvezetes esszékötetében – jönnek a kitűnő többiek, megannyi jól ismert, ro-

konszenves nagy név: Görömbei András, Kiss Gy. Csaba, Márkus Béla, Csűrös Miklós, Szakolczay Lajos, Vasy Géza, Alexa Károly és Szörényi László. (Görömbei és Csűrös azóta eltávozott közülünk, az ő szerepeiknek a kijelölése és szakmai teljesítményeik értékelése, mivel az életművek lezárultak, különösen érzékeny és fontos feladat, s a továbbiakban is az marad.)

Görömbeinek például – mondja Gróh az *Azonosság tudat, nemzet, irodalom* [2008] című kötetével kapcsolatban – életművei vannak, s hozzáteszi: „amiként kezdte, végig az maradt”, „úgy őrzi időszerűségét, hogy tudatosan az uralkodó áramlatokkal szembeszegülve akar időszerűtlen lenni”. S még egy-két kijelölő mondat ugyaninnen: „Görömbei érték választásainak pilléreit csupa botránykőből faragta”, „egyértelmű, hogy nemcsak hirdeti a népi mozgalom örökségének aktualitását, hanem önmagát is ennek az örökségnek a folytatójaként látja”. „Ő az irodalomtól nem paradigmaváltást, hanem megváltást vár. Utóvédharcot vív, de nem abban a tudatban, hogy minden elveszett, hanem abban a reményben, hogy a hite nem csalhatja meg. Hogy azok az értékek, amelyekre az életét tette, maradandóak, és ahogyan a modern magyarság életében eddig is, túl fogják élni a hozzájuk képest efemer divatokat.” Görömbei életének és életművének nagy és keserű paradoxona, hogy míg a daliás kádári időkben az egységesnek tűnő magyar irodalmi élet mindegyik színe, csoportja elfogadta, sőt elismerően föltekintett rá, addig a liberálisnak hazudott (ez a tény is kiderült azóta) ideológiák térnyerésével megkezdődött és folytatódott szellemi kiszorítása (amely törekvés – meg kell jegyezniem – az egyik halála utáni első nekrolóiban már gunyoros, lekezelő formában nyilvánult meg).

Kiss Gy. Csaba könyve (*Nemzetek és előítéletek*, 2013) ürügyén ugyancsak mélyvizsgálatot folytat Gróh Gáspár, s ebből készít kritikusi jelentést. (Könnyen fölismerhető, hogy ugyanezt teszi valamennyi választott szerzőjének könyvét, könyveit elemez-

ve a továbbiakban is mindvégig.) Megalapítja – majd bizonyítja is – például, hogy Kiss Gy. Csaba – kinek az egyik kalauza a kelet-közép-európai gondolat világában Németh László – „az egykori ország sokféle nyelvhez, gondolkodáshoz kötött műveltségének, mentális örökségének egyik legjelentősebb ismerője”. Mit jelent ez? – kérdezhetnénk. A válaszok több irányból érkeznek, ám egy felé mutatnak. Először is a közép-európaiság mint tudati, emlékezeti, sőt morális jelenség vonul végig a kötetén. Azaz nemcsak mint tudományos kérdés, hanem mint érzelmi-gondolkodásbeli-véleményformálói, a mindennapi reakcióinkat is meghatározó tényező. Éppen ezért sokáig – a kommunista hatalmi világ keretei között – a Közép-Európa-gondolat „szellemi szabadságharcnak számított”. Hiszen például a magyar 1956, a prágai 1968 és a lengyel 1981 ugyanazt a közös nemzeti reagálást jelentette. Azaz közép-európai jelenség volt. Kiss Gy. Csaba – mutat rá Gróh Gáspár – „nemcsak nyelveket, hanem nemzeteket tanult meg érteni”. Tehát nemcsak magyarságban, hanem egységes régióban is képes gondolkodni. Következétesen és megingathatatlanul.

Márkus Béla úgyszintén különösen nagyra becsült kritikusi, irodalmár alakja Gróh Gáspárnak: teljes elismeréssel és szakmai dicséretekben nem fukarkodva mutatja be a *Mennyei elismervény* (2010) című kötetét (az itt különösen sokat mondó *Szellemi jogvédelem* cím alatt), hangoztatva, hogy „Márkus írásainak java része [...] elsősorban az elfogulatlanság melletti védőbeszéd”. Továbbá: „Úgy gondolja, hogy ízlésirányoktól, napi esztétikai konjunktúráról függetlenül nemcsak kell lennie, hanem van is valamiféle általános irodalmi érték, vannak viszonyítási pontok.” Ez a szemléleti stabilitás – tehetjük hozzá – (és persze a bőséges anyagismeret) teszi őt nemzedéke egyik legkiválóbb (és az egyik legszemlelesebb), továbbá – jegyzem meg – az egyik „legrettegettebb”, mindenesetre a polémiára mindig kész

nyomozó típusú és nyomozati eredményt hirdető kritikuskává. „A méltatlan vagy nemtelen támadások rendre kiváltják belőle a sértett melletti kiállás reflexét.” Mindez része annak a felfogásnak, amely önértékein túl az irodalomnak más funkciót is tulajdonít: az irodalom az emberi teljesség (a közösségi tudat, a társadalmi tisztánlátás stb.) megteremtésének folyamatához is kapcsolódik: messze túlmutatva az esztétikai kérdéseken. (Az irodalom közösségi funkcióját tagadó szakmai és ideológiai-politikai körök nem véletlenül tartják anakronisztikus, tehát a modernséggel ellentétes felfogásnak az efféle attitűdöt.) Márkus kevésbé ideologikus kritikus: többféle irodalmi irány és felfogás világában van otthon, ráadásul a hagyományosabb témáit is tágasabb összefüggésekben vizsgálja. Integratív alkat integratív szemlélettel s gyakorlattal. Másfelől: nagy irodalmi példáinál sem takargatja azok esetleges korábbi, negatívan megítélhető cselekedeteit, botlásait. Elsőrangú szakmai vértettségét morális következettsége és civil bátorsága erősíti.

Csűrös Miklós klasszikusan és tudós módon volt kritikus (és irodalomtörténész), alighanem mindenki szerette és becsülte. Gróh is szereti és becsüli: a *Költők, írók, mitológiák* című (2004) esszékötetéről közöl szép méltatást. Nagy érdemének tartja az erős szuverenitásában megmutatkozó tudósi magatartás etikáját és ennek igen értékes szakmai következményeit. Hangsúlyozza, hogy „irodalomképe kifejezetten befogadó jellegű és roppant gyakorlatias. Nem a teória, a mű a fontos számára.” A modernség egyik kritériumának azt a kérdést tartja, hogy az adott író vagy mű mennyiben képes „mindenkori olvasója számára fontosat mondani”. E tekintetben tágas a Csűrös-féle irodalomtörténeti és kritikai világlkép és választási spektrum a XIX. század második felétől az egész XX. századon át. Csűrös Miklósnak a peremvidékre szorulást is kockáztató, csendes, de szívós szuverenitása arra példa, hogy az irodalom valódi élete, továbbélése az effé-

le egyéni életművek létrejöttén és hatni tudásán is múlik.

Szakolczay Lajos *Valóságlátomás* című könyvét (2014) *A sokágú síp összehangolása* címmel mutatja be kritikusként: a hajdani (Illyés Gyulától származó) ötágú síp metafora kibővített szellemi és szemléleti elemeit fedezve föl és állítva szintézisbe. Gróh Gáspár nem mulasztja el felhívni figyelmünket arra, hogy Szakolczay már a hetvenes évektől kezdve a magyar szellemi újraegyesítés egyik kiváló munkása, úttörője volt. A nemzeti tudat bomlásával „az irodalom nemzetépítő erejét” szegezte szembe. Ideája a kultúrában újjászületett nemzet volt – és maradt, jöllehet az évtizedek során ez „az elképesztően buzgó olvasó” ugyanennek a célnak az érdekében számos egyéb szakmai területen és témán rágta magát keresztül nagyon tudatosan. Hatalmas forrásanyag-mennyiséget dolgozott fel a hosszú évtizedek alatt, s tárta mindezt olvasói elé (jöllehet az értékeket nem mindig rangsorolta). Az irodalom mint kutatási tárgy mellé az idők folyamán több társművészet (képzőművészet, zene, színház) világa csatlakozott.

Vasy Géának a hároméves (2007–2010) írószövetségi elnöksége idején keletkezett írásaiból összeállított kötete (*Bajza utca. Megerősödve megmaradni*, 2013) az eddigiekhez képest más típusú és hangulatú élményt ad: az irodalomért folyó konkrét és mindennapos küzdelem egyes dokumentumainak értékelését olvashatjuk az elismerésekkel itt sem, most sem szűkölködő kritikuskától. Ebben az időszakban már megtörtént a nagy belső szakadás: politikai és ideológiai minták szerint polarizálódott a korábban erős és a döntő kérdésekben egységes írószövetség. Vasy Géa valóban hősies küzdelmet vívott, még a lehetlent is megkísérelte: azaz párbeszédet kezdeményezett különböző rendű és rangú szakadárokkal; a legfőbb tényleges eredmény azonban nem is ez volt, hanem az, hogy a megmaradt tagságnak az életérzését, reményét, bizalmát megtartotta, s hitét erősítette. Ami nem volt könnyű,

hiszen az akkor regnáló politikai hatalom sokkal inkább a másik világbeli írótabort támogatta. (Őket sem az irodalom szeretete, netán megbecsülése miatt, hanem egyszerű ideológiai-politikai érdekből.) Vasy Géának mint elnöknek sikerült a kötet címé emelt nagy célját elérnie: az írószövetség megerősödve maradt meg.

Gróh Gáspár természetes meggyőződéssel méltányos és igazságos Alexa Károly négy tanulmány- és kritikagyűjteményével (*Eleitől fogva* [1996]; *A szerecsen komornyik* [1999]; *Ugyanazon gyuradékból* [2000], *A magyar polgár – és a magyar író* [2003]) kapcsolatban is. Rámutat többek között arra, hogy Alexának ismertsége és elismertsége ellenére hátrányos megkülönböztetésben van része a szakma és a divatos ideológiák egynémely finnyáskodó képviselőinek körében, holott ő oly alapos és elgondolkodtató, hogy „alighanem akkor is meggyőző lenne, ha nem lenne igaza”. S éppen ebben a látszólagos paradoxonban lelhető meg a finnyáskodás és elfordulás egyik magyarázata: Alexa dermedtőn szokimondó és irigylésre méltóan okos, sőt szellemes. S ez a három így együtt egyeseknek már valóban sok a jóból. Különösen, ha szemrevételezzük néhány központi gondolatát, illetőleg témáját. (A nemzeti polgárosodás problémáját például.) Történelem és irodalom nála – mint a legkiválóbb olvasóknál, kutatóknál oly gyakran – ugyanazon jelenség két oldala. „A maga olvasatát történelmileg is megalapozza, és bizonyítja, hogy egy adott mű annál gazdagabb jelentésű, minél tágasabb kontextusban értelmezhető.” Alexa rendkívüli alapossága (többek között motívumkutatásai, az összefüggések rejtett hálózatainak fölfejtései stb.), szakmai hitele a józan olvasói meggyőződés szerint kikezdetlen.

Szörényi Lászlónak három esszékötetét („*Újzelandot választottam ki új hazámul...*” [2010]; *Petrarca Budapesten* [2011]); „*Már ele-*

get éltünk?” [2014]) szemlézi és elemzi Gróh Gáspár a *Szemben a felejtéssel* című új kötete befejező részében, már-már elragadtatott hangulatban. Mely hangulat és a nyomában járó fogalmazás indokolt és helyénvaló; mellesleg sokunk intellektuális és érzelmi élményeit foglalja össze. Szörényi László ugyanis unikum a magyar szellemi életben: hasonlíthatatlan és pótolhatatlan. Nagy példaélet, példatudós és példairó. Végtelenített szellem, rendkívüli filológiai érzékenységű keresztény tanító, ostorozva felelősséget hirdető magánember, a humort és a könnyedséget sem megvető, éltető humanizmust sugárzó nemzeti intézmény. „Minden sora tiltakozás az általánossá váló, egyre büszkébben vallott, egyre végzetesebb tudatlanság terjeszkedése ellen. [...] nemcsak a nemzet, az emberiség jövőjét érzi fenyegetettnek”. Gyakran bújik írói szerepjátékok mögé mint „esszében bujdosó haramia”. Elképesztő nagy és kifinomultan rendszerezett tudása, ismeretanyaga átfogja az európai civilizáció alapjait és nagy csúcsait, benne a magyar kultúrártörténet lényegi egészét. Szépirói erőnyeit folyamatosan csillogtatja, miközben retteg és szenved a humaniórák vereségei miatt. XVI. Benedek pápa latin nyelvű lemondó leveléből azt olvassa ki, hogy a lemondás oka: „vége Rómának mint a kereszténység fővárosának”. Gróh Gáspár hosszú és szép bekezdéseket szentel Szörényi sok nyelvet és sok kultúrát ismerő és befogadó szellemi világának és ezek átjárhatóságainak, stílusa egyediségének, filológiája „holisztikus” jellegének. Majd kimondja: „Blaszfémianak tűnhet, de úgy gondolom: az ő olvasása, filológiája igazából istenkérés.” S innen – gondolatilag – számunkra, olvasók számára aligha van tovább.

Legföljebb annyi, hogy köszönettel fogadjuk Gróh Gáspár kitűnő esszé- és kritikakötetét: eddigi szép pályafutásának talán legerősebb könyvét.

Monostori Imre

MONOSTORI IMRE (1945) irodalomtörténész, az *Új Forrás* folyóirat volt főszerkesztője.